

Fabio L. Grassi, **ATATÜRK**, Salerno Editrice, Roma, 2008, 443 sayfa, ISBN: 978-88-8402-634-7.

Türk İstiklâl Savaşı'nın İtalyan kamuoyundaki yankıları hakkında yaptığı doktora tezi önce 1996'da İtalya'da¹ ve tercümesi de 2003'te Türkiye'de² yayınlanan İtalyan tarihçi Fabio L. Grassi'nin "Atatürk" biyografisi geçtiğimiz yılın sonlarında piyasaya çıktı ve bir hayli ilgi gördü. Kitabın tanıtımı, 4 Kasım 2008'de Roma'da toplanan V. Türk-İtalyan Forumu'nda yapıldı. İtalya'da biyografik anlamda ilk eser olma özelliği kazanan kitap, Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliğinin 17 Mart 2009'da düzenlediği geceyle de, basına ve halka tanıtıldı. Yazarının bize söylediğine göre de, kitabın yakında ikinci baskısı yapılacaktır.

Yazılı ve görsel basında "İtalya'da Atatürk hakkında yazılan ilk kitap" olarak pek çok övgü alan³ Grassi'nin eseriyle ilgili olarak, aşağıda yaptığımız değerlendirme, sadece kitabın okunmasıyla elde edilen sonuçlarla sınırlı değildir. Yazımız; eserin dikkatle okunmasına ek olarak kitabın tanıtımında tanık olduğumuz bazı olaylar ve yazarıyla kitap hakkında yaptığımız çeşitli konuşmaların genel bir değerlendirmesidir.

Kitabın "sunuş"u, (s.7-10) Pescara'daki Gabriele d'Annunzio Üniversitesi Edebiyat ve Felsefe Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Stefano Trinchese tarafından yazılmıştır. Ardından önsözde "gayesinin kitabının kolay okunmasını sağlamak olduğunu"⁴ ifade eden Grassi, bunun için, faydalandığı kaynakların başlıklarının sadece Türkçelerini yazmadığını, İtalyancaya da tercüme ettiğini belirtmiştir.

Kitap 9 bölümden meydana gelmektedir. "Bir Jön Türk'ün Biçimlenişi (1880/81-1908)" başlığını taşıyan ilk bölümde (s.19-65) Mustafa Kemal'in hayatının az bilinen yıllarından, "Avrupa'nın Hasta Adamı" Osmanlı Devleti'nin kısa bir tarihinden ve Mustafa Kemal'in doğduğu dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan söz edilmiştir. Mustafa Kemal'in doğumundan söz ederken, tam tarihinin bilinmediğini ifade eden yazar, Osmanlı Devleti'nde kullanılan değişik takvimlerden kaynaklanan zorluklara işaret etmiştir. Ali Rıza Efendi'nin "çağdaş ve ilerici" bir kişilik olmasına rağmen annesi Zübeyde Hanım'ın "geleneğe" bir yapıya sahip olduğuna vurgu yapmıştır. İlerleyen sayfalarda Grassi, Mustafa Kemal'in askeri kariyerinden, Harbiye'de sonraki dönemde dostu ve rakipleri olacak isimlerle tanışmasından ve mezun olduktan sonra Suriye'de göreve başlamasından söz etmiştir.

¹ Fabio L.Grassi, *L'italia e la questione turca (1919-1923)*, Opinione pubblica e politica estera, Torino, Silvio Zamarani Ed. 1996.

² Fabio L.Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu, İtalya ve Türk Sorunu, 1919-1923, Kamuoyu ve Dış Politika*, Çevirenler: Nevin Özkan-Durdu Kundakçı, İstanbul, Yapı Kredi Yayını, 2003.

³ Bu televizyon programlarından ve mülakatlardan birkaç tanesini hatırlatmak gerekirse: Pusula, TRT 1, 13 Kasım 2008; Cumartesi Sabah, 20 Aralık 2008; Hürriyet, 29 Mart 2009.

⁴ Grassi, TRT'de yayınlanan mülakatında da amacının "Atatürk'ü İtalyan okurlarına daha yakından tanıtmak" olduğunu söylemiştir.

“Devrimler, savaşlar, diplomasi ve politika arasında (1908-1914)” başlığını taşıyan ikinci bölümde (s.66-104) İtalyan tarihçi, II. Meşrutiyet’in ilanından ve bu süreçte Mustafa Kemal’in siyasi hayatından söz ediyor. Mustafa Kemal’in de İttihat Terakki içerisinde yer almasına rağmen, meşrutiyetin ilanını sağlayan isyanlarda “kahramanca” bir rolünün olmadığına dikkat çekiyor. (s.68) Eylül 1909’da Selanik’te toplanan İttihat ve Terakki kongresine Mustafa Kemal’in Trablus delegesi olarak katıldığı anlatılırken, onun, ordunun siyasetten uzaklaştırılması fikrine destek bulamadığını hatırlatıyor. (s.76-77) Mustafa Kemal Paşa’nın askeri kariyerini anlatmaya devam eden yazar, “Libya’da İtalyanlara Karşı” alt başlığında Türk-İtalyan Savaşı’ndaki rolünü değerlendiriyor. (s.83-89) “Trakya’da Bulgarlara karşı” başlıklı kısımda (s.89-95) Balkan Savaşları ve Mustafa Kemal’in üstlendiği görevler anlatılıyor. Balkan Savaşı’nın yarattığı göç olgusunun ve göç yollarında yaşanan acıların, 1919-1923 olaylarına benzediğini belirten yazar, mübadelelerin “hüzünlü, ama akıllı ve örnek bir hareket olduğunu” yazıyor. (s.95) Sofya atışe militerliğini anlatırken, (s.95-104) Sofya’nın, Atatürk’ün batı kültürünü daha yakından tanıdığına ve Batı’yı model alarak yenileşen Bulgaristan’ın etkisine dikkat çeken Grassi, Atatürk’ün şu sözüne yer veriyor: “Bulgaristan’ın Balkan Savaşı’nı niçin kazandığını şimdi anladım.” (s.100)

“Çanakkale Kahramanı (1914-1918)” başlığını taşıyan üçüncü bölüm (s.105-138) Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na dahil olmasıyla başlamaktadır. Çanakkale Cephesi’nin açılışına kadar gelişen olaylar özetlendikten sonra Mustafa Kemal’in 19. Tümen Komutanlığına tayin edilişi anlatılmıştır. Mustafa Kemal’in Çanakkale Savaşları’ndaki kahramanlıklarını gayet çarpıcı cümlelerle ve anekdotlarla anlatan yazar, 1915 yazında cephede yaşananları da başarılı bir şekilde özetlemiştir. “Çanakkale Savaşı; Türk milli kurtuluşunun, Türkiye Cumhuriyetinin ve Mustafa Kemal’in mutlak kahramanlığının başlangıcıdır” diyen Grassi, “bu savaşla, iyi yönetildiği takdirde neler yapacağını gösteren Türk askerinin de moral kazandığı” tespitinde bulunmuştur. (s.122) Savaşın sonraki döneminde Mustafa Kemal’in Doğu Anadolu bölgesindeki görevlerine yer verilmiştir. Mustafa Kemal’in 27 Mart 1916’da Diyarbakır’a vardığı zaman, “Bu tarihe kadar, Ermenilere yapılan etnik temizlik, sürgün ve katliamlarla bölgenin boşaltıldığı” (s.124) yargısında bulunan İtalyan tarihçi, Mustafa Kemal ile Velihaht Vahidettin’in Almanya gezisini (s.131-136) ve dönüşte Paşa’nın Orta Doğu’daki görevlerini incelemiştir. (s.136-138)

“Bir Devlet Adamının İsyanı (1918-1919)” başlıklı dördüncü bölüm (s.139-175) Mondros Mütarekesi ile başlıyor. “İşsiz Bir Generalin Görüşmeleri ve Manevraları” başlıklı kısımda, Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’a geldiği 13 Kasım 1918 tarihinden sonraki faaliyetleri anlatılıyor. Mustafa Kemal’in, İstanbul’da bulunduğu dönemde, mütarekeden sonra kurulan çeşitli partiler içerisinde, eski dostu Ali Fethi Okyar tarafından kurulan Osmanlı Hürriyetperverân Avam Fırkası’na temayülü olduğu ileri sürülüyor. (s.145) Bu dönemde İstanbul’da İtalya Yüksek Komiseri olarak görev yapan Carlo Sforza ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki ilişkilere özel bir yer verilmiştir. (s.147-149) İçerik bakımından, görüşmeyi yapan iki tarafın farklı şeyler anlattıkları bir yana bırakılacak olursa, bu dönemde Sforza-Mustafa Kemal Paşa ilişkilerinin özel bir yer tuttuğu söylenebilir. Bu kısımda yazar, Mustafa Kemal Paşa’nın liderlik özelliklerini irdeleyerek akranları ve rütbe olarak kendisinden üstün olanların liderlik bağlamında önüne geçtiğini belirterek onun için “eşitler arasında birinci” anlamına gelen *primus inter pares* ifadesini kullanmıştır. (s.152)

“Maceranın Başlaması” alt başlıklı kısım, (s.156-160) Mustafa Kemal Paşa’nın 16 Mayıs 1919 günü Bandırma vapuruyla İstanbul’dan hareketiyle başlıyor. Havza’daki

faaliyetleri ve arkadaşlarıyla yazışmalarının ardından Amasya Genelgesi ele alınıyor. Erzurum-Sivas yolculuğu, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile faaliyetleri, Amasya görüşmeleri ve protokolü milli mücadele kronolojisi ve terminolojisiyle anlatılıyor.

“Ankara (1919-1921)” başlıklı beşinci bölümün (s.176-223) ilk alt başlığı “Sivas’ta Bir İtalyan Ajanı”dır. (s.176-178) Milli Mücadele döneminde Sivas’ta İtalya’nın temsilcisi olarak bulunan Luigi Villari ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki ilişki yorumluyor. Ardından Sivas’tan Ankara’ya geçişi, İstanbul’da yeni meclisin açılışı ve Misak-ı Milli’yi kabul edişi inceleniyor. İstanbul’un işgalinden sonra Mustafa Kemal Paşa’nın üstlendiği role dikkat çekmek için “Devlet Başkanı” sıfatını kullanan yazar, aynı başlıkla açtığı kısımda (s.187-198) Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışını ve sonrasındaki gelişmeleri ele alıyor. İstanbul’da meclisin toplanmasında olduğu gibi, Ankara Meclisi’nin açılması sürecinde de “sultan-halifeyi kurtarma” fikrinin öne çıkarıldığını yazan Grassi, bakanlara “nazır” değil de “vekil” yazmasına dikkat çekiyor. Mustafa Kemal Paşa’nın Bolşeviklerle ilişkilerini anlatan yazar, Sevr hakkında da uzun uzadıya bilgi veriyor. Bölüm, Türk ordusunun Doğu’da Ermenilere karşı kazandığı zaferle ve Kemalistlerle Bolşevikler arasında 16 Mart 1921’de imzalanan Moskova Antlaşması’nın hikayesiyle sona eriyor.

Fabio L. Grassi’nin kitabının altıncı bölümü “Lider (1921-19229)” başlığını taşımaktadır. (s.224-239) Sakarya Meydan Muharebesi ile başlayan kısımdaki şu tespit, gerçeği de ifade etmektedir: “Sakarya zaferi, Enver’in sonuna işaret ediyordu.” (s.226) Sakarya Muharebesi’nden sonraki dönemde Ankara Hükümeti’nin Bolşevikler başta olmak üzere dış ilişkilerini ele alan yazar, 30 Ağustos 1922’de başlayan Türk taarruzunu ve sonuçlarını anlatmıştır. (s.236-239)

“Barış, Cumhuriyet ve Büyük Reformlar (1922-1930)” başlıklı yedinci bölüm (240-315) “Lloyd George, Mustafa Kemal’e Teslim oldu” alt başlıklı kısımla başlıyor. Mudanya Mütarekesi ve Lozan Barış Konferansının hazırlık sürecinin anlatıldığı bu kısımdan sonra Grassi, “Mustafa Kemal, Latife’ye Teslim oluyor” başlığıyla Atatürk-Latife Hanım evliliğini incelemiştir. (s.243-244) Osmanlı Devleti’nin sonunu getiren Saltanatın kaldırılışı sürecinde Refet Paşa’nın İstanbul’a gelişini yorumlarken, “Ankara Hükümeti’nin yüksek komiseri gibi” ifadesiyle değerlendirmiştir. (s.245) Lozan Barış Konferansı’nın ilk dönemini ele alan yazarın şu tespiti tartışmaya açıktır: “Kemal gerçekten büyük bir kurucudur. Fakat aynı zamanda büyük bir yıkıcıdır da” (s.255) Bu tezini kanıtlamak için de, “Osmanlı Türkiye’sini” bir harddiske benzeten yazar, bu harddiskin ümmet anlayışına ait olan kısmının silinmesinin zorunlu olduğunu ve bunun yapıldığını ileri sürmüştür.

Lozan’ın ilk aşamasını anlatırken Musul meselesini de ele alan İtalyan tarihçi, tarihi süreç ve gerçeklerle çok örtüşmeyen kimi tespit ve önermelerde bulunmuştur. Türkiye’nin Musul meselesinde alternatif bir politika izleyerek; “Irak Kürtlerini” de kapsayacak bir Türk-Kürt devleti kurabileceğini ileri sürmüştür. Grassi’nin Çekoslovakya örneğini verdiği bu devlet kurulmuş olsaydı; “Osmanlı modelinde ve iki egemen milletli bir devlet olurdu ve bugün o devlet, daha özgür, daha mutlu ve daha zengin olurdu.” (s.250) Ancak böyle bir niyet ve girişim Mustafa Kemal Paşa’nın, mücadelenin başından beri hedeflediği “üniter ve milli” devlet tezinden dönmesi anlamına gelirdi. Hedeflenen milli ve üniter devlet, Misak-ı Milli sınırları içinde olduğu için Musul’u da kapsayacağından, iddia edildiği gibi bir konfederasyona gerek kalmayacaktı. Kaldı ki, Musul meselesinde taraf olan İngiltere, böyle bir konfederasyon kurmak suretiyle Musul’un Türkiye sınırları içerisine katılmasına seyirci mi kalırdı?

Musul, ileri sürüldüğü gibi bir konfederasyona kurulmadığı için kaybedilmiş değildir. Türkiye, barışa ihtiyacı olduğu ve İngiltere ile savaşıma ihtimali olduğu için, Lozan'dan sonra çözümlenmesi fikrine sıcak bakmıştır. Sanırım, ileri sürülen tezi, Çekoslovakya örneğiyle açıklamaya kalkışmak da çok sağlıklı değildir. 1. Dünya Savaşı'nın galiplerinin zorlamasıyla kurulmuş Çekoslovakya ile Türkiye'yi karşılaştırmak sonuç itibarıyla da, doğru değildir. Çekoslovakya eğer yıkılmak için değil de, tek bir devlet olarak devam etmek için kurulduysa, normalleşmenin hemen ardından dağılmaması gerekirdi.

Sonraki sayfalarda da üniter ve milli devlet kurma çalışmalarını ele alan Grassi, üniter bir devlet ve millet yaratma anlayışı doğrultusunda dilde de benzer bir "tekilleşmenin" yaşandığını yazarak, Kürtler konusuna da ayrı bir paragraf açmıştır. Atatürk'ün 10. Yıl Nutku'nda söylediği "Ne Mutlu Türküm Diyene!" sözünü ele alan yazar, sözde "olana" değil, "diyene" ifadesinin kullanılmasının Anadolu'daki bütün grupları kapsadığını ve bunun etnik bir tanıımı içermediğini belirtiyor ve Çerkezleri örnek veriyor Ancak, Anadolu'da büyük bir "Müslüman topluluk" olan Kürtlerin bir kısmı için, "Türk olmanın değil, kendileri olmanın mutluluk kaynağı" olduğunu yazıyor. Türklerin, tarihin her döneminde bir devletlerinin olmasına karşın Kürtlerin hiç devletlerinin olmayışının bazı Türkler bakımından "Kürdistan" ifadesinin geçersizliği için bir delil olarak gösterildiğini vurguluyor. Bu tezin anti tezi olarak Musevileri veren yazar Filistin'de İsrail devleti kurmalarına kadar; "vatansız halk, halksız vatan" durumunda olduklarını hatırlatıyor. Anadolu Türk tarihinin temel taşları olan Malazgirt ve Çaldıran Savaşı gibi önemli olayların yaşandığı bölgenin "Kürdistan" da olduğuna dikkat çeken Grassi şunları yazıyor: "Atatürk'ün Kürt politikası; hayatının, eserlerinin ve kurduğu devletin en kötü sayfasıdır." (s.256-258) Bölümün sonraki sayfalarında İzmir İktisat Kongresi, Lozan Konferansı'nın ikinci aşaması anlatılıyor.

Bu kısımda; Ali Şükrü Bey'in öldürülmesinden söz edilirken, Topal Osman olayına değinilmiştir. Bu anlatılırken, İpek Çalışlar'ın, hakkında ciddi ve haklı eleştiriler bulunan tartışmalı kitabında yer alan Latife Hanım'ın kardeşi Vecihe Hanım'ın anlattıklarını, herhangi bir eleştiri süzgecinden geçirmeden eserine alması, tarafsızlık anlayışıyla açıklanamaz. Hatırlatmak gerekirse, söz konusu kitapta, "Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in öldürülmesiyle ilgisi olduğu için etkisizleştirilen Topal Osman'ın Çankaya Köşkünü kuşatması" anlatılırken, dönemin ciddi kaynaklarında geçmeyen, Mustafa Kemal Paşa'nın "çarşaf giyerek köşkten ayrıldığı" iddiası yer almaktadır. Grassi'nin, aksi yöndeki görüşlere yer vermeden bu iddiayı kitabına aynen almasının da (s.269-270) bilimsel yöntem bakımından doğru olduğunu düşünmüyoruz. Daha vahimi ise, kendisine de söylediğimiz gibi, Ali Şükrü Bey'in öldürülmesini, İtalya'da Faşistler tarafından Haziran 1924'te kaçırılıp öldürülen Sosyalist Milletvekili Giacomo Matteotti cinayetiyle "benzerlikler" (s.271) taşıdığını iddia etmek Atatürk'e ve yeni rejime büyük bir haksızlıktır. Atatürk'ü ve yeni rejimi iyi bildiğinden emin olduğum Grassi'nin, Atatürk'ü İtalyan kamuoyuna anlatmak için yazdığı kitapta, Ali Şükrü Bey ile Matteotti cinayetlerinin benzerliklerini değil, farklılıklarını anlatmasını beklerdim. Uzun uzadıya iki cinayet arasındaki farklılıkları anlatmak gibi bir niyetimiz yok. Fakat şu kadarını da belirtmeliyiz ki: Matteotti iktidar tarafından kaçırılıp öldürülmüştür. Katilleri de, Grassi'nin de ifade ettiği gibi ciddi bir cezaya çarptırılmamıştır. Bu cinayetin en keskin sonucu ise; bu tarihten sonra Faşizm tam anlamıyla hakim olmuş ve hiçbir muhalif harekete izin vermemiştir. Ali Şükrü Bey cinayetinde ise, iktidar sahiplerinin ve Mustafa Kemal Paşa'nın hiçbir rolü yoktur. Onun içindir ki, cinayete bağlantısı olduğu iddiasıyla Topal Osman'ı cezalandırmak istemiş

ve bilinen olaylar yaşanmıştır. Dahası, bu cinayet, İtalya'daki gibi muhalefetsiz ve tek partili bir yönetimi doğurmamıştır. Tam aksine, en azından basında görülmekte olan muhalefet devam ettiği gibi ertesi yıl da muhalif bir parti kurulmuştur. Her ne kadar Grassi, sonrasında Atatürk ile Mussolini arasında önemli farklar olduğunu yazmışsa da, yukarıdaki ifadeleri, İtalyan kamuoyunun Atatürk'ü ve yeni rejimi yanlış tanımalarına yol açacak ciddi sakıncalar doğuracaktır.

Bölümün ilerleyen sayfalarında Cumhuriyetin ilanı, halifelüğün kaldırılması, 1924 anayasası ile iç ve dış gelişmeler anlatılmıştır. "İki taraflılıktan diktatörlüğe" kısmında (s.287-292), Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş ve kapatılışı süreci ele alınmıştır. Bu fasılda, CHP ve Atatürk'ün karşısındaki her şeye ve herkese (mesela Sakallı Nurettin Paşa'ya s.288) "liberal" gözüyle bakılmasını da yadırgadığını ifade etmeliyim. Şeyh Sait isyanının bastırılmasından sonra uygulamaya sokulan Şark Islahat Planı'nın özünü; Batı'daki Türklerin Doğu'ya, Doğu'daki Kürtlerin Batı'ya yer değiştirmesi ve "Kürdistan"da müstemleke siyaseti uygulamak olduğu" iddia edilmiştir. (s.291)

Bundan sonra Atatürk'ün bir "diktatör" olduğu sonucuna varan yazar (s.291) dipnotta bu yargısının tartışmasını yapmıştır. Atatürk'ün sağlığında kimi Avrupalı yazarlar tarafından "diktatör" olarak yorumlandığını belirtmiştir. M. Duverger gibi bazı Avrupalı yazarların Atatürk döneminin, klasik diktatörlük ifadeleriyle yorumlanamayacağı hakkındaki fikirlerinin tartışmasını yapmıştır. Bazı Kemalistlerin, Atatürk'e "diktatör" denilmesinden hoşlanmadıklarını ifade eden yazar, bunlardan biri olan Ş. Süreyya Aydemir'in şu ifadesinden hareket etmiştir: "Atatürk bir diktatör değildi. Fakat otoritesi mutlak." Kendisinin ifadesiyle manevi yönden Atatürk'e "diktatör" demek ağır olsa da, teknik olarak, "mutlak bir güce" sahip olan Atatürk "diktatör", yönetimi ise diktatörlük" idi. (s.402-403, dipnot:79) Konumuz Atatürk'ün diktatör olup olmadığı değildir. Ancak şu kadarını belirtmek gerekir ki: Atatürk'ü, tarihteki örnekleri gibi, ağızdan çıkan her söz kanun olan despot bir lider olarak görmek ve göstermek eksik ve yanlış bir yaklaşımdır. Eklemek lazımdır ki, Atatürk dönemini klasik demokrasi yönetimi ve yöntemleriyle açıklamak zordur. Fakat daha zoru da, çağdaşları Hitler veya Mussolini gibi, Atatürk'ü ve yönetim biçimini de kabaca, "diktatör" ve "diktatörlük" olarak yargılamak, Atatürk'e ve hedeflerine haksızlıktır. Grassi ile tartıştığımız noktalardan birisi bu idi ve bana Atatürk'ün hedefleri bakımından böyle bir yöntem izlemesinin ve böyle bir yönetim kurmasının normal olduğunu kabul ettiğini ifade ederek, "yapacak başka bir şeyi yoktu" saptamasında bulundu. Keşke aynı ifadeyi kitabında da dile getirseydi.

Ankara, İstanbul ve İzmir'de yapılan Atatürk anıt ve heykelleri ile, şapka inkılâbı, medeni kanunun kabulü, Gazi'ye İzmir'de planlanan başarısız suikast girişimi, Nutuk'un okunması ve alfabe devrimi, bölümün diğer alt başlıklarıdır.

Kitabın sekizinci bölümünün (s.316-35) başlığı şöyledir: "İleri Görüşlü, Gerçekçi (1930-1938)" Atatürk'ün, yaşanan ekonomik krizin halk üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için inisiyatif kullanarak yeni bir parti kurulmasının önünü açtığını yazan Grassi, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş sürecini anlatmıştır. Menemen olayını irdelemeye başlarken, Amerika Büyükelçisi Grew ile Atatürk görüşmesi ve Atatürk'ün Amerikan halkına hitap edişinin sinemaya alınmasına değinmiştir. "1930'un Atatürk'ün hayatının en kötü yıllarından birisi ve fiziki çöküşünün başlangıcı" (s.325) olduğunu ifade eden İtalyan tarihçi, 1931'den itibaren Atatürk ilkelerinin parti programına girmeye başladığını hatırlatarak, aynı dönemde Türk Ocakları'nın

kapatılarak Halkevleri'nin açıldığını belirtmiştir. Aynı yıl, Atatürk'ün, krizin etkilerini azaltmak için sanayileşmeye önem verdiğini ve bunu yaparken Sovyetlerden yardım aldığını ifade eden Grassi, Türkiye'nin 1930'lardaki dış ilişkilerine de değinmiştir. Atatürk'ün, Cumhuriyetin ilanının 10. yılı kutlamalarında söylediği nutkunu "yalnız bir adamın söylevi" (s.333-338) görüşüyle ele alan yazar, "1920'lerin Atatürk'ün şöhretini, sadece büyük bir asker ve büyük bir devrimci olarak değil aynı zamanda büyük bir devlet adamı olarak da sağlamaştırdığını" vurgulamıştır. Grassi, Amanullah Han, Rıza Pehlevi ve VII. Edvard gibi devlet adamlarının Türkiye'ye yaptıkları ziyaretleri ve Balkan Paktı'nın kurulmasında Atatürk'ün rolünü yukarıdaki ifadeyi destekleyen örnekler olarak vermiştir.

"Rüyanın çapı" alt başlıklı kısımda yazar, Atatürk dönemindeki tarih ve dil çalışmalarını ve "Türkleştirme" hareketi olarak yorumladığı yerleşim yerlerinin isimlerinin değiştirilmesini ve ezanın Türkçe okunmasını ele alıyor. "Son savaş" başlığı altında Atatürk'ün Hatay politikasını inceleyen Grassi, bir yandan da sağlığında görülen kötüleşmeye değiniyor. Kitabın dokuzuncu ve son bölümü "Atatürk'ten Sonra Kemalizm" başlığını taşıyor. (s.356-361) Atatürk'ün ölümünden sonra başlayan Milli Şef döneminde İnönü'nün, Atatürk'ü "unutturmak" arayışına girdiğini, para ve pullardan Atatürk'ün figürlerinin çıkarılmasını örnek vererek ileri süren Grassi, Rauf Orbay ve Kazım Karabekir'in yeniden siyasi hayata da İnönü tarafından döndürüldüğünü hatırlatıyor. İnönü'nü 1945'e kadar "azınlıklara ve İslâmi geleneklere karşı mücadelesini ve Türkleştirme siyasetini sürdürdüğünü" (s.356) ileri süren yazar, II. Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan tablo ve Sovyet tehditleri sebebiyle çok partili hayata geçildiğini ifade ediyor. Bu süreci anlatan İtalyan tarihçi, 1950 ve 60'larda yaşananları özetliyor. 1970'lerde Ecevit'in CHP'sinin önemli bir değişim yaşadığına dikkat çeken yazar, 12 Eylül askeri müdahalesi sonunda Atatürkçülük'ün devlet ideolojisi haline getirildiğini ve "cansızlaştırıldığını" yazıyor.

Grassi'nin, Ermeni meselesinde, kimi ön kabullerinin olmasına rağmen daha dengeli bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Bunun dışında, aslında Ali Fethi Bey tarafından kurulan Minber gazetesinin Rauf Bey tarafından kurulduğu (s.146) ve Mehmetçik ifadesini "Küçük Mehmet" (Piccolo Mehmet) olarak tercümesi gibi (s.112) gibi küçük yanlışlara da rastlanmaktadır. Grassi, Atatürk hakkında yazılmış Türkçe ve diğer dillerdeki biyografilerin büyük bir kısmından faydalanmış. Atatürk'ün anılarına ve sözlerine çokça yer vermiştir. Kitabın sonunda başta Türkçe ve İtalyanca olmak üzere çeşitli dillerde Atatürk hakkında yazılmış kitaplardan oluşan bir bibliyografya yer almaktadır.

Sonuç itibarıyla; Fabio L. Grassi'nin kitabı sadece bir Atatürk biyografisi değil, aynı zamanda Atatürk bağlamında son 150 yıllık Türk tarihinin de iyi bir özetidir. Yukarıdaki eleştirilerime rağmen Atatürk'ü İtalyanca olarak ve bir İtalyan'ın kaleminden okumanın yine de bir keyif olduğunu belirtmek isterim.

Mevlüt Çelebi*

---

* Doç. Dr. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bornova-İZMİR.